

ЕКОЛОГО-ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ УСТАНОВ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ

Представлено структуру природно-заповідного фонду (ПЗФ) України, основні завдання установ ПЗФ з екологічної освітньо-виховної роботи, проаналізовано зміст, форми і методи еколого-освітньої діяльності деяких установ ПЗФ, визначено перспективні напрями розвитку.

***Ключові слова:** природно-заповідний фонд, екологічна освітньо-виховна робота, екологічна культура.*

The structure of nature reserve fund (NRF) of Ukraine, mission of NRF institutions in ecological education and promotion of environmental culture, analysis results of content, form and methos of ecological and educational activities of some NRF institutions are presented and prospective lines of development are determined.

***Keywords:** nature reserve fund, ecological education, environmental culture.*

Для встановлення гармонійних відносин важливим є ціннісне ставлення до природи, що формується у безпосередньому спілкуванні з природою. Особливе значення мають еталонні природні об'єкти, що складають природно-заповідний фонд України.

Метою цієї публікації є розширення уявлень педагогів про еколого-освітню діяльність установ природно-заповідного фонду та можливі напрями співпраці з ними.

Природно-заповідний фонд (ПЗФ) України – сукупність ділянок суходолу і водного простору, виділених з метою збереження природної різноманітності ландшафтів, тваринного і рослинного світу, підтримання загального екологічного балансу. До природно-заповідного фонду України належать:

природні території та об'єкти - природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища;

штучно створені об'єкти - ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва. Вони різняться завданнями, режимом охорони, рівнем

підпорядкування, наявністю або відсутністю статусу юридичної особи та спеціальної адміністрації [1, 2].

Загальна площа природно-заповідних територій складає близько 6,6% території України, що значно менше від аналогічних показників європейських країн і може бути порівняна з площею, яку в нашій країні займають сміттєзвалища.

Екологічна освіта є окремим завданням установ ПЗФ і здійснюється на основі спеціального Положення про екологічну освітньо-виховну роботу установ природно-заповідного фонду, що орієнтує установи ПЗФ на широку співпрацю „з усіма верствами населення, ... насамперед з дошкільними, загальноосвітніми, позашкільними, професійно-технічними та вищими навчальними закладами” [3].

Відповідно до Положення установи ПЗФ щорічно звітують про відповідний напрям діяльності перед Міністерством екології та природних ресурсів України. Представлений аналіз екологічної освітньо-виховної роботи здійснено на основі вивчення звітної документації за 2018 рік природних заповідників Древянський, Дніпровсько-Орільський, Дунайського біосферного заповідника та 8 національних природних парків (Тузлівські лимани, Вижницький, Синеvir, Карпатський, Джарилгацький, Приазовський, Бузький Гард, Деснянсько-Старогутський).

Загалом картина досить строката, неоднорідна. Це стосується як кадрового, матеріально-технічного забезпечення напряму, так і його змісту, форм і методів. Практично в усіх установах, що брали участь у дослідженні, наявні окремі структурні підрозділи з екологічної освіти. Виключення становлять Дунайський біосферний та Дніпровсько-Орільський природний заповідник, де такого відділу немає. Назви підрозділів, де вони створені, зазвичай поєднують освітньо-виховну і наукову або рекреаційну роботу, окрім трьох НПП (Вижницький, Карпатський, Синеvir), у яких еколого-освітня

робота розглядається окремо від інших напрямів. Кількість штатних одиниць складає від 3 до 7 осіб.

У багатьох установах ПЗФ створюється певна інфраструктура, яка включає інформаційний візит-центр, музей природи, бібліотеку (фото- та відеотеку), екологічні, науково-пізнавальні стежки, туристичні маршрути тощо. Кількісні показники такої інфраструктури також різняться. Зокрема, у НПП „Бузький Гард”, „Приазовський”, „Джарилгацький” бібліотека, візит-центр, музей природи наразі відсутні.

Серед об'єктів співпраці наявні заклади дошкільної, позашкільної, загальної середньої, вищої освіти, з якими укладаються угоди. Їх кількість може досягати 40 і охоплювати заклади 2 районів (НПП Вижницький). Однак діяльність установ ПЗФ поширюється і на ті заклади, з якими угоди не укладено. Екоосвітній вплив і авторитет установи ПЗФ підсилює співпраця з релігійними громадами. Така взаємодія характерна для Карпатського регіону, зокрема, НПП Карпатський (катехитична школа), НПП Синевир (17 православних і греко-католицьких громад). Інші установи з числа досліджуваних такої співпраці наразі не налагодили.

Найбільш загальною тенденцією для всіх установ ПЗФ є організація екологічної освітньо-виховної роботи навколо екологічних дат. Це День водно-болотних угідь (02.02), Всесвітній день дикої природи (03.03), Всесвітній день лісу (21.03), Міжнародний день птахів (01.04), День біологічного різноманіття (22.05), Всесвітній день охорони довкілля (05.06), Всесвітній день охорони оселищ (06.10) та інші. До тієї чи іншої дати може проводитись від кількох до понад 10 заходів. Наприклад, НПП Приазовський: січень – 3 заходи, лютий – 14, березень – 12, квітень - 19 заходів.

Іншим орієнтиром і системоутвірним чинником екологічної освітньо-виховної роботи установ ПЗФ є всеукраїнські акції „Первоцвіти”, „Марш парків”, „До чистих джерел”, „Збережи ялинку”, „Наша допомога птахам” та інші.

Традиційними формами екологічної освітньо-виховної роботи для учнів ЗЗСО та ЗПО є проведення екологічних уроків, тематичних лінійок, лекцій, інформаційних виступів, бесід з використанням мультимедійних презентацій тощо. Для студентів ЗВО – проведення польової практики (зокрема, у НПП Синевир розташований науково-навчальний центр НПУ ім. М. Драгоманова), виконання курсових, дипломних робіт.

Поширеною і звичною формою екологічної освітньо-виховної роботи установ ПЗФ є проведення екскурсій навчальними екологічними стежками і туристичними маршрутами. Тематика і спрямованість екскурсій очевидна з їх назв і спрямована переважно на ознайомлення з рослинним, тваринним світом, іншими об'єктами, що охороняються у ПЗФ. Такі екскурсії мають певний вплив на розвиток когнітивних і емоційних складових екологічної компетентності. Для формування діяльнісних компонентів компетентності, практичних вмінь та навичок важливіше участь учнів у виготовленні штучних гніздівель, годівниць та смаколиків для птахів, новорічних композицій, повторного використання вживаних речей завдяки проведенню майстер-класів (НПП Вижницький, Бузький Гард, ПЗ Древланський та інші).

Комплексний вплив на екологічну культуру особистості справляють екологічні табори, експедиції. Прикладами таких заходів є учнівська екоосвітня експедиція „Туз Лім – 2018”, щорічний екологічний табір „Деснянські зорі” (НПП Деснянсько-Старогутський), „Ойкос” (НПП Вижницький),.

У багатьох установах НПП розробляються і впроваджуються оригінальні форми і методи екологічної освітньо-виховної роботи, що заслуговують на поширене впровадження. Наприклад, вело екскурсії, лекторій під відкритим небом, екофестиваль „Дикий мед”, дитяча орнітологічна міграційна група „Птахи єднають світ”, акція „Природа рідного краю у творах його митців” (НПП Деснянсько-Старогутський), створення учнями макету водно-болотних угідь (НПП Древланський), квест-екскурсії (НПП Джарилгацький).

На базі НПП Тузлівські лимани діють природоохоронних гуртки „Квіткові феї” (для дівчаток) та „Друзі маленького принца” (для хлопчиків), що є спробою диференційованого підходу до екологічної освіти дітей різних статей.

Працівники установ ПЗФ беруть безпосередню участь і підвищенні кваліфікації педагогічних кадрів (НПП Тузлівські лимани), проведенні семінарів-практикумів для педагогів з методики екскурсій (НПП Вижницький).

Методична допомога установ ПЗФ закладам освіти полягає також у розробці, виданні і поширенні інформаційних, методичних матеріалів: „Осетрова варта”, „Осетрові рейнджери” (Дунайський біосферний заповідник за сприяння WWF), розмальовки для дітей дошкільного віку „Пригоди Тузлімчика”, „Тузлімчик рятує первоцвіти” (НПП Тузлівські лимани), конспекти екологічних уроків (НПП Вижницький).

Акції, здійснювані установами ПЗФ, мають також соціальне значення, сприяючи об'єднанню територіальних громад. Прикладом може бути велопробіг „Ровером по Гарду” (НПП Бузький Гард), у проведенні якого громади забезпечували харчування і медичний супровід, місцеві підприємці - спорядження учасників.

Розвиток співпраці у здійсненні екологічної освітньо-виховної роботи є бажаним і обопільно корисним для закладів освіти та установ ПЗФ. Педагоги мають можливість осучаснити зміст екологічної освіти на основі актуальної, фахової інформації про стан найближчого довкілля; працівники установ ПЗФ – отримати методичні консультації щодо ефективних для певної аудиторії форм і методів роботи. Безпосереднє спілкування з працівниками установ ПЗФ має профорієнтаційне значення, впливає на формування екологічних ідеалів, цінностей учнів.

Література

1. В.А.Онищенко, Т.Л.Андрієнко Природно-заповідний фонд України //Екологічна енциклопедія: у 3 т. / редколегія А.В.Толстоухов (головний редактор) та ін. – К.: ТОВ „Центр екологічної освіти та інформації”. 2008. – Т.36 О – Я. – С.150
2. Закон України „Про природно-заповідний фонд України” Режим доступу: <https://zakon.help/law/2456-XII/>
3. Положення про екологічну освітньо-виховну роботу установ природно-заповідного фонду: Режим доступу <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1414-15>

Відомості про автора

Пустовіт Наталія Афанасіївна

Кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник

Старший науковий співробітник лабораторії позашкільної освіти
Інституту проблем виховання НАПН України

(044) 455-53-38

natali_eco@ua.fm